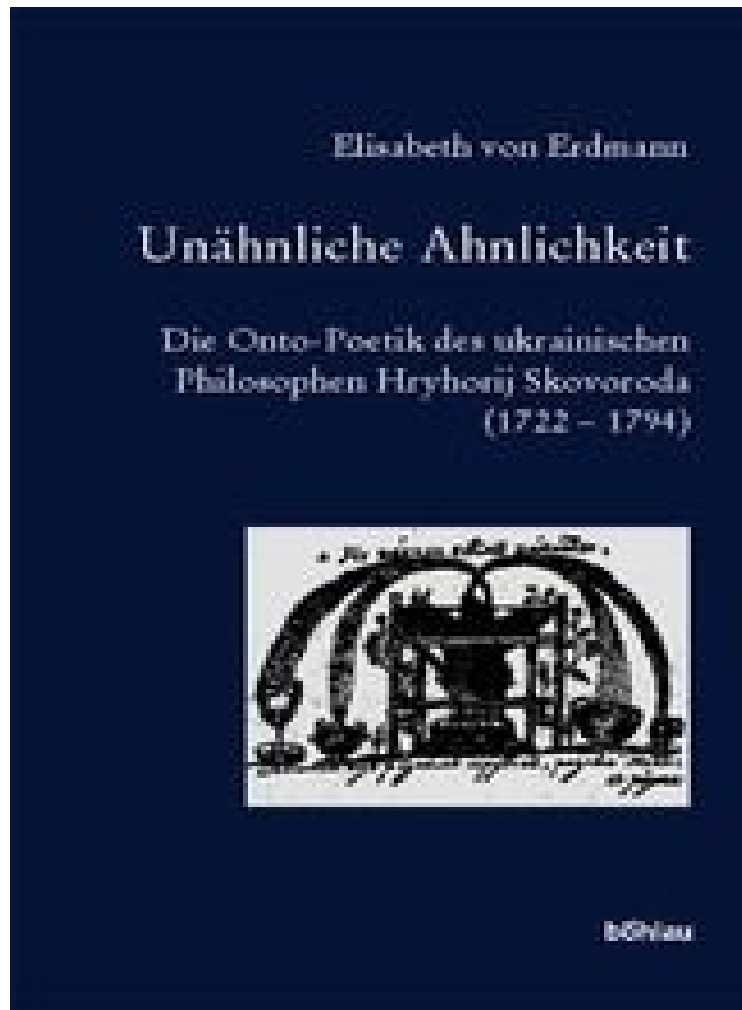

Абашнік В.О.

НОВІТНЄ НІМЕЦЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ

Завдяки творчому ентузіазму українських закордонних вчених 20-го століття, насамперед Д.І. Чижевського, в Західній Європі, Північній Америці та інших регіонах світу виник та закріпився певний інтерес до життя та творчості Г.С. Сковороди. Особливо важливий внесок до закордонної «Сковородіани» внесли численні праці різного обсягу на німецькій мові. Як правило, майже усі вони вирізняються високим рівнем науковості, досконалим володінням тематики та традиційною німецькою фундаментальністю. Яскравим прикладом цієї тези є остання німецькомовна монографія, яка присвячена творчості Г.С. Сковороди.

«Несхожа схожість. Онто-поетика українського філософа Григорія Сковороди (1722-1794рр.)» – так називається монографія німецької авторки Елізабет фон Ерדманн [1]. Ця фундаментальна праця є 49-м томом серії «Внесок [буквально «Будівниче каміння», В.А.] до слов'янської філології та історії культури», яка виходить у видавництві «Бюлау» (Кьольн, Ваймар, Відень 2005р.), та є доповненим і переробленим варіантом другої, габілітаційної дисертації, яку Елізабет фон Ердманн (Elisabeth von Erdmann) захистила на факультеті мово- та літературознавства Бамберзького університету імені Отто Фрідріха у 1994р. Дана робота була виконана під науковим керівництвом визначного німецького славіста та літературознавця Петера Тіргена (Peter Thiergen), якому авторка виказує подяку «за тямущу, доброзичливу та

постійну підтримку» [2, 8].

Назва цієї книги, першу частину якої можна перекласти українською мовою ще як «Неподібна подібність» або «Неаналогічна аналогія», пов'язана з цитатою із Прокла, яку в якості епіграфу Е. фон Ерדманн обрала для своєї монографії: «Так само повністю вона проходить наскрізь через все, як *схожість* через *несхожість*, так і *несхожість* через *схожість*» [2, 8]. Цікаво, що титульну сторінку даної монографії прикрашає емблема «Не равное всем равенство», яку намалював сам Сковорода для твору «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» (1774р.).

Ця монографія загальним обсягом в 740 сторінок має наступну структуру: «Вступ» (з 9 по 17 сторінку), сім частин (з 18 по 540 сторінку), «Висновок» (з 541 по 549 сторінку), «Список літератури» (з 550 по 595 сторінку), «Регістр осіб» (з 596 по 608 сторінку) та «Регістр речей і понять» (з 609 по 740 сторінку).

У «Вступі» Е. фон Ердманн вказує на основні риси свого розуміння творчості Г.С. Сковороди, яка, на думку авторки, несе на собі відбиток двох визначних богословських та літературно-філософських традицій – «синкретизму» та «премудрості» або «вічної філософії» (*philosophia perennis*). Як відомо, останній термін «вічної філософії» охоплює традицію поєднання мудрості давніх язичників з християнським вченням. В якості основної тези «Вступу» можна розглядати висказування німецької авторки, що саме «...філософія та поетика Сковороди надає ключ для нових постановок питань до епохи Просвітництва у регіонах Російської Імперії, особливо у 60-х, а також іще у 70-х роках 18-го століття...» [2, 11].

У першій частині монографії «Життя та контексти» (з 18 по 51 сторінку) Е. фон Ердманн зупиняється на основних віхах життя та творчості Сковороди, яким присвячені параграфи «Київська академія та бібліотечна ситуація», «Дистанціювання Сковороди від навчально-освітнього процесу: життя та писання», «Сковорода та масонство?». Серед іншого тут розглядаються шляхи дійсних та можливих літературних, богословських, філософських та інших впливів різних традицій на Сковороду, зокрема масонства, хоча в останньому параграфі німецька авторка наголошує, що «...Сковорода, мабуть, не належав не до ніякої ложі в Росії.» [2, 48].

Друга частина даної монографії «Підходи. До стану дослідження» (з 52 по 69 сторінку) присвячена критичному огляду класичних та новітніх досліджень про життя та творчість Сковороди за останні 200 років на всіх мовах, зокрема й на українській. Важливим моментом у становленні та розвитку «Сковородіани», на думку авторки, була «...дискусія про включення Сковороди до епохи бароко...» [2, 58], яку відкрив Д.І. Чижевський своєю німецькою статтею «Сковорода, український філософ (1722-1794)» (1929р.). У цьому відношенні Е. фон Ердманн, з одного боку, підкреслює оригінальність та важливість відповідних праць Д.І. Чижевського. Але, з іншого боку, німецька авторка виказує і критику: «Однак Чижевський не розпізнав системно-створюючого впливу картини Бога, котра як всепороджуюче *джерело* є причиною структури *несхожої схожості* усього суцього стосовно самого себе та вплетає у цю структуру всі сфери, особливо мову.» [2, 65]. Із новітніх українських досліджень Е. фон Ердманн виділяє праці відомого сучасного літературознавця та дослідника творчості Сковороди, харківського професора Леоніда Ушкалова. Однак, тут німецька дослідниця не зовсім згодна з останнім автором, який услід за іншим відомим сковородинознавцем Миколою Сумцовим, вказує в якості «ключа розуміння» всієї творчості Сковороди українську традицію. Тому Е. фон Ердманн, віддаючи належне фундаментальним працям цього сучасного українського дослідника, наголошує: «Але він [Леонід Ушкалов] без необхідності обмежує ключ до розуміння «феномену Сковороди» лише українською традицією» [2, 53].

Третя частина монографії «Сон: посвячення у відшукування прихованого смислу»

(з 70 по 94 сторінку) є інтепретацією однойменного маленького текстового фрагменту про відомий сон Сковороди, який існує у двох варіантах - як переказ учня Сковороди М. Ковалинського та оригінальна версія самого Сковороди, яка була вперше опублікована лише у 1962р. Отже, мова йде про славнозвісний сон, який Сковорода побачив вночі 24 листопада 1758р. у селі Каврай, та який Е. фон Ердманн розглядає як «...замітку про переживання посвячення, яке Сковорода перевів у традиційну форму викладення...» [2, 70]. Ця частина монографії включає в себе сім параграфів, в яких німецька авторка розглядає названий сон Сковороди в різних контекстах, зокрема: «Сон та Біблія», «Алегоричне тлумачення сону», «Сон в контексті містичного досвіду», «Сон в контексті масонства» та «Сон як вступ до вічної філософії (мудрості)».

Четверта частина монографії «Вічна мудрість Бога: вічна філософія, одвічна традиція або одвічна мудрість» (з 95 по 177 сторінку) розкриває основні положення всього вчення Сковороди в контексті «вічної божої мудрості». Зокрема, у 12 параграфах цієї частини авторка концентрує свою увагу та увагу читача на таких аспектах, як – «Біографічні імпульси», «Один Бог – одна істина», «Генеалогія одної істини», «Концепція Сковороди в контексті масонства» тощо. При чому початок всього вчення Сковороди про мудрість німецька авторка вбачає у ранньому творі Сковороди - «Разговор о премудрости».

П'ята частина «Початок та творець» (з 178 по 280 сторінку) складається з 13 параграфів, які присвячені, зокрема, таким питанням: «Вступ: Поняття Бога та поезис», «Початок», «Початок та буття», «Вічність світу, час, матерія та зло», «Пізнання Бога та самопізнання: істинна людина», «Людина як посередник», «Несхожа схожість як структурний та рушійний принцип». Тут німецька дослідниця ще раз наголошує на розумінні словосполучення, яке винесено в назву її праці: «Поняття *несхожої схожості* означає аналогію та відмінність у відношенні між сущим (*das Seiende*) та *початком*» [2, 273]. У цьому контексті далі Е. фон Ердманн підсумовує: «Згідно зі Сковородою, Бог ототожнює своє ім'я зі своєю суттю [істотою]. Боже слово, на відміну від людського слова, створює *буття* (*das Sein*). Воно обґрунтовує тотожність буття та мови як аналогічного взаємозв'язку.» [2, 278].

У шостій частині «Поетика: ідея поетики» (з 281 по 426 сторінку) своєї монографії німецька дослідниця у 9 параграфах викладає, зокрема, «Вступ до поетики Сковороди», «Несхожі схожості та подвійний спосіб бачення», «Поняття», «Біблія як ведуча фігура». Використовуючи поняття «ідеї поетики» з однойменної назви праці, яка вийшла латиною у Інгольштадті (1751р.), німецького богослова та єзуїта Франціска Ноймайра (*Franciscus Neumaug SJ*), авторка критично викладає концепцію поетики Сковороди, який сам, до речі, такий термін не вживав. Наприкінці шостої частини Е. фон Ердманн також розглядає впливи Сковороди на неоромантизм та інші літературні течії та авторів 20 століття (символізм тощо). При цьому вона наголошує: «Поетика Сковороди є зверненням назад в минуле та поштовхом вперед в майбутнє. Він реставрує старі філософські основоположення та представляє концепцію «одвічної мудрості» за близько 25 років до масонів.» [2, 402].

Сьома частина «Істинне блаженство (щастя)» (з 427 по 540 сторінку) цієї праці, яка складається з 7 параграфів, присвячена розгляду сквородинівської концепції щастя людини. При цьому німецька дослідниця детально аналізує всі відповідні праці Сковороди та піддає критичному аналізу основні дослідницькі твори за цією тематикою. Стосовно позиції Сковороди, Е. фон Ердманн тут резюмує: «Я розглядаю філософську основу Сковороди, його поетику та його правила щодо *щасливого (блаженного)* життя як показову частину прикладної дискурсної теорії та культурознавства у метафізичному оформленні, як розроблений зразок для відношення між життям та текстом, як зразок того, як література стає життям, а життя –

літературою.» [2, 537].

Нарешті, у своєму «Висновку» (з 541 по 549 сторінку) Е. фон Ердманн резюмує результати свого фундаментального дослідження про «онто-поетику» Г.С. Сковороди, вказуючи також на особливості свого розуміння творчості славетного українця, зокрема, - що Сковорда не стільки критично розглядав античних авторів, скільки засвоював їх твори згідно з «вже практикованими зразками» [2, 547].

Список літератури (з 550 по 595 сторінку) до цієї монографії включає в себе: 1) основні «Видання творів» Г.С. Сковороди – від «Сочинения в стихах и прозе Григория Саввича Сковороды» (Спб., 1861) до «Григорий Сковорода. Жизнеописание. Сочинения» (Київ, 2002), 2) «Бібліографію» з окремими виданнями творів Г.С. Сковороди та відповідними бібліографічними виданнями, 3) «Інші джерела», до яких включено класичних та інших авторів (Аристотель, Я. Бьоме, М. Кузанський, Ф. Прокопович, С. Тодорський та ін.) 4) «Дослідницьку літературу» щодо творчості та життєвого шляху Г.С. Сковороди. Крім цього в кінці монографії німецька авторка подає «Регістр осіб» (з 596 по 608 сторінку), які зустрічаються у даній роботі (окрім осіб у назвах публікацій), та досить детальний «Регістр речей та понять» (з 609 по 740 сторінку), які зустрічаються як у розглянутих та цитованих класичних творах, так і творах Г.С. Сковороди та відповідних дослідженнях щодо його творчості.

На завершення, вкажемо ще деякі дані про творчий шлях та на основні напрямки наукових досліджень авторки даної монографії. Елізабет фон Ердманн (нар. в 1956р. у Франкфурті-на-Майні, ФРН) в 1976-1980рр. вивчала славістику (зокрема, русистику, польську, хорватську та сербські мови) та східноєвропейську історію в університетах Бонну, Загребу (СФРЮ) та Фрайбургу в Брайсгау, де склала магістерський іспит в 1983 році. З 1983 по 1986рр. Елізабет фон Ердманн навчалася в докторантурі в університеті Фрайбург в Брайсгау, де захистила першу (промоційну) дисертацію, а потім в університеті Бамберг - другу (габілітаційну) дисертацію (1994р.). З 1994 по 2005рр. вона була професором зі слов'янського літературознавства в університеті Ерланген-Нюрнберг.

З 2005р. по теперішній час Елізабет фон Ердманн є завідувачкою кафедри слов'янського літературознавства в Бамберзькому університеті імені Отто Фрідріха, яку вона перейняла від свого наукового керівника, професора Петера Тіргена. Елізабет фон Ердманн є членом-кореспондентом Хорватської Академії наук та мистецтв (HAZU), Головою Німецького товариства Хорватистики та членом видавничої ради журналу «Croatian Studies International Review».

До сфери наукових інтересів Е. фон Ердманн належать хорватська та російська історія культури та літератури, зокрема літератури «Срібного віку». Зокрема, її магістерська та докторська дисертації були присвячені відповідно рецепції творчості Анни Ахматової та її «Поєми без героя» [3]. В центрі уваги інших робіт Е. фон Ердманн - творчість російського символізму, Блока, Брюсова та інших авторів. Важливим аспектом її наукових досліджень є також історія української культури та літератури. Цій тематиці присвячені не лише публікації, але й лекції та семінари Елізабет фон Ердманн у Ерлангенському та Бамберзькому університетах. Серед останніх слід назвати такі: «Російська історія духу» та «Розповсюдження бароку через Польщу та Україну до Росії» у зимовому семестрі 1994/1995рр., «Українська поетеса Леся Українка» у зимовому семестрі 1997/1998рр., «18-те століття у російській та українській літературі» у літньому семестрі 2000р., «Російська література від початків до кінця 18-го сторіччя» у літньому семестрі 2002р., «Культура та література у 18-му столітті у регіонах Російської Імперії» у зимовому семестрі 2005/2006рр.

Наприкінці вкажемо ще на три статті Е. фон Ердманн, які були присвячені Г.С. Сковороді, зокрема: енциклопедична стаття «Г.С. Сковорода» у французькому

«Словнику аскетичного та містичного духу» (1989р.) [4], далі - «Замітки до життя та творчості Г.С. Сковороди» (1990р.) у «Журналі славістики» [5], та «Істинний поезис як вознесіння до Бога. До традиції поетологічних рефлексій та стратегій у Григорія С. Сковороди» (2000р.) у «Бюлетені Німецької Асоціації українців» [6]. Серед рецензій Е. фон Ердманн на твори українських авторів слід назвати рецензії на працю «Українська романтика та неоромантика на фоні європейської літератури» (Гайдельберг 1985р.) Юрія Бойко-Блохіна [7] та на «Два століття Сковородіани» (Харків 2002р.) Леоніда Ушкалова [8].

Стосовно самого видання розглянутої тут монографії слід окремо похвалити редакційну роботу німецького видавництва «Бьолау», яке традиційно вирізняється високою якістю та бездоганністю. Тому, за невеликими виключеннями (зокрема, на сторінці 96 замість «1759 року» помилково надруковано «1859 рік»), це видання немає редакційних та друкарських помилок та погрішностей. Щодо самого твору «Несхожа схожість. Онто-поетика українського філософа Григорія Сковороди (1722-1794рр.)» можна впевнено констатувати, що Елізабет фон Ердманн цією фундаментальною працею внесла вагомий внесок не лише до німецької, але й до світової «Сковородіани».

Примітки:

- 1) Unaehnliche Aehnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722-1794), Koeln, Weimar, Wien 2005 (= Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. NF, 49), 740 Seiten.
- 2) Тут і далі при цитуванні з даної монографії Елізабет фон Ердманн у квадратних дужках подається номер цієї примітки 2 та номер сторінки з монографії, наприклад [2, 8], тобто примітка номер 2, сторінка номер 8.
- 3) «Поема bez geroja» von Anna A. Achmatova. Variantenedition und Interpretation von Symbolstrukturen, Koeln u. a. 1987 (= Bausteine zur Geschichte der Literatur bei den Slaven, 25), LXXX, 237 Seiten.
- 4) H. S. Skovoroda, in: Dictionnaire de Spiritualite Ascetique et Mystique. Doctrine et Histoire, Fasc. XCII-XCIV, Bd. 15, Paris 1989, coll. 947-951.
- 5) Bemerkungen zu Leben und Werk von H. S. Skovoroda, in: Zeitschrift fuer Slawistik 35 (1990)/5, 645-653.
- 6) Wahre Poiesis als Aufstieg zu Gott. Zur Tradition der poetologischen Reflexionen und Strategien bei Hryhorij S. Skovoroda, in: Bulletin 2000. Deutsche Assoziation der Ukrainisten e. V., Berlin, S. 41-57.
- 7) J. Bojko-Blochyn (Hrsg.), Ukrainische Romantik und Neuromantik vor dem Hintergrund der europaeischen Literatur, Heidelberg 1985, in: Mitteilungen der E.T.A. Hoffmann-Gesellschaft e.V., 33 (1987), 148-150.
- 8) Dwa stolittja Skovorodijany / Two centuries of Skovorodiana. Bibliograficznyj dovidnyk / Bibliographical guide. Zusammengestellt v. Leonid Uskalov, Serhij Vakulenko, Alla Jevtusenko, hrsg. v. Leonid Uskalov. Charkiv: Akta 2002, 528 S. in: Zeitschrift fuer Slavische Philologie, Bd. 63, H. 2 (2004), 465-467.